

**SHAPING ENVIRONMENTAL AWARENESS – LIFELONG LEARNING
PERSPECTIVE**

**KSZTAŁTOWANIE ŚWIADOMOŚCI EKOLOGICZNEJ –
PERSPEKTYWA LIFELONG LEARNING**

Małgorzata Kaniewska

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide de Gasperi w Józefowie

Marcin Klimski

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

*Wykształcenie to dobro,
którego nic nie jest w stanie nas pozbawić*

MENANDER

ABSTRACTS

Lifelong Learning means a comprehensive education – formal, non – formal and informal learning – including effects such as: knowledge, skills and competences. In the process of lifelong learning fits also widely understood environmental education, the implementation of which have a significant impact on environmental awareness. Accomplishment of environmental education has a significant influence on shaping an environmental awareness. Such oriented education aims to create individual and social attitudes, behaviors or pro-environmental actions, thus increasing the chance to counteract of real threats to the social and natural environment.

The article shows the importance of environmental education in the process of building social awareness, including the perspective of learning throughout life.

Lifelong Learning oznacza wszechstronną edukację – formalną, nieformalną oraz nieoficjalną – obejmującą takie efekty jak: wiedza, umiejętno-

ści i kompetencje. W proces kształcenia ustawicznego wpisuje się również szeroko rozumiana edukacja środowiskowa, której realizacja w sposób znaczący wpływa na kształtowanie świadomości ekologicznej. Tak ukierunkowana edukacja zmierza do kreowania indywidualnych i społecznych postaw, zachowań czy działań prośrodowiskowych, zwiększając tym samym szansę na realne przeciwdziałanie zagrożeniom wobec środowiska społeczno-przyrodniczego.

Artykuł ukazuje znaczenie edukacji środowiskowej w procesie budowania społecznej świadomości ekologicznej, obejmującym perspektywę uczenia się przez całe życie.

KEY WORDS

environmental education, environmental protection, environmental awareness, Lifelong Learning Strategy

edukacja środowiskowa, ochrona środowiska, świadomość ekologiczna, strategia Lifelong Learning

WPROWADZENIE

Wynalezienie nowych form transportu, zwiększenie produkcji energii, eksploracja kosmosu pokazują, jak wiele możliwości posiada człowiek, by oddziaływać na środowisko naturalne. Coraz intensywniejsza nasza ingerencja w otaczający świat doprowadziła do kryzysu w równowadze środowiska przyrodniczego. Jest on następstwem takich składowych jak: eksplozja demograficzna, wyniszczanie ziem uprawnych, zmniejszanie się zasobów nieodnawialnych oraz bioróżnorodności. Przyroda nie jest niszczalna i niewyczerpywalna. Kryzys wyrażający się w degradacji środowiska naturalnego osiągnął poziom zagrażający życiu obecnych i przyszłych generacji. Podjęcie kroków niwelujących to niebezpieczeństwo jest niezbędnym warunkiem dalszej egzystencji gatunku homo sapiens na Ziemi. Jednym z takich kroków jest bez wątpienia proces kształtowania świadomości ekologicznej.

STRATEGIA LIFELONG LEARNING – CELE I ZADANIA

Początki edukacji permanentnej możemy odnaleźć już w starożytności u takich myślicieli jak Sokrates, Platon, Konfucjusz czy Hipokrates. W renesansie potrzebę kształcenia przez całe życie podnosił Szymon Marycjusz z Pilzna, polski pedagog, wykładowca, profesor Akademii Krakow-

skiej, który uważał szkolnictwo za skarb narodu. Kolejne wieki to ciągły rozwój idei edukacji permanentnej. Do głównych jej zwolenników należą: J. A. Komeński, E. Faure, J. Delors, P. Lengrand, J. Kidd, R. H. Dave, E. Gelpi, B. Suchodolski i wielu innych. (Majerska, 2010, s. 6.)

Należy jednak zauważyć, że ostatnie dziesięciolecia cechują znaczne zmiany, które nasilają się od czasów rewolucji przemysłowej. Za przykłady służą tutaj m.in.: rozwój technologii cyfrowej, biotechnologii, wymiany handlowej, telekomunikacji, pogarszający się stan środowiska naturalnego. Nastąpiła więc potrzeba wypracowania dokumentów, strategii, które uwzględnią zachodzące zmiany.

Za jeden z kluczowych dokumentów w kwestii kształtowania strategii Lifelong Learning należy uznać Memorandum dotyczące kształcenia ustawicznego Unii Europejskiej (ang. A Memorandum on Lifelong Learning) z 30 października 2000 roku. Wyzaczyło ono kluczowy kierunek działania – gospodarka i społeczeństwo oparte na wiedzy muszą zostać wzmocnione poprzez kształcenie ustawiczne, które zostało określone jako „wszechstronne kształcenie, podejmowane na bieżąco w celu podniesienia poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji”. (Commission of the European Communities, 2000, s. 3.). Powyższa definicja została uznana za punkt wyjścia do dalszej dyskusji i działania. Z kolei w Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku odnajdujemy następującą definicję kształcenia ustawicznego, rozumianego jako „współczesny model edukacji polegający na ciągłym odnawianiu i podnoszeniu wiedzy i kwalifikacji ogólnych i zawodowych, trwający w ciągu całego życia jednostki. Potrzeba edukacji permanentnej rodzi się w warunkach współczesnej, ciągle zmieniającej się rzeczywistości społeczno-kulturowej, do której jednostka musi się adaptować i którą musi rozumieć”. (Wroczyński, 2003, s. 903.)

W Memorandum zostało sformułowanych sześć założeń dotyczących kształcenia ustawicznego. Należy do nich zaliczyć:

- „zagwarantowanie powszechnego i ciągłego dostępu do nauki, w celu zdobycia i doskonalenia umiejętności potrzebnych do pełnego uczestnictwa w społeczeństwie opartym na wiedzy,
- wyraźne zwiększenie poziomu inwestycji w zasoby ludzkie, dając pierwszeństwo największemu bogactwu Europy – jej mieszkańcom,
- opracowanie skutecznych metod nauczania i uczenia się oraz znalezienie odpowiedniego kontekstu dla kształcenia ustawicznego i całościowego,

- dążenie do tego, by ludzie lepiej pojmowali i bardziej doceniali korzyści, terażniejsze i przyszłe, płynące z kształcenia, zwłaszcza z nauki nieformalnej i nieoficjalnej,

- zapewnienie każdemu łatwego dostępu do rzetelnych informacji i porad o możliwościach kształcenia na obszarze całej Europy i na każdym etapie swojego życia,

- dbanie o to, by możliwości kształcenia ustawicznego znajdowały się jak najbliżej uczniów, najlepiej w ich własnych społecznościach, i aby były wsparte odpowiednim wykorzystaniem urządzeń opartych na technologiach teleinformatycznych”. (Commission of the European Communities, 2000, s. 4.)

Działania, które mają na celu realizację powyższych zagadnień, powinny być podejmowane z uwzględnieniem wewnątrzczłonkowskiego partnerstwa. Potrzeba wypełnienia postawionych przed Komisją Europejską zadań dotyczących kształcenia ustawicznego wynika z faktu uznania ludności za największe bogactwo Europy i to właśnie ludności powinna służyć polityka unijna. Pomimo ciągłego rozwoju technologicznego oraz wydłużającego się okresu kształcenia dochodzi do niepokojącego zjawiska, jakim jest pogłębiająca się przepaść pomiędzy osobami, które są wystarczająco wykwalifikowane, by utrzymać się na rynku pracy, a osobami, które tracą swoje posady. Realizacja strategii Lifelong Learning wymaga próby odpowiedzi na następujące pytania: Czy możliwe jest przyznanie wszystkim obywatelom osobistego prawa do zdobywania i uaktualniania umiejętności w ramach kształcenia ustawicznego? Jak skutecznie wykorzystywać interaktywne metody nauczania? Jak najefektywniej pozyskiwać fundusze na realizację celów związanych z kształceniem ustawicznym?

Konsekwencją Memorandum było opracowanie raportu Making a European Area for Lifelong Learning a reality. Dokument rozpoczyna się chińskim przysłowiem: „Jeśli planujesz na rok – sadź ryż. Jeśli planujesz na 10 lat – sadź drzewa. Jeśli planujesz na 100 lat – szkol ludzi”. Według autorów powyższego dokumentu strategia Lifelong Learning powinna obejmować kształcenie:

- formalne – odbywające się w placówkach oświatowych oraz ośrodkach szkoleniowych. Potwierdzeniem zdobytej wiedzy są świadectwa kwalifikacji i dyplomy,

- nieformalne – może odbywać się równoległe z edukacją formalną, odbywa się w postaci zajęć bądź usług organizowanych przez różnego ro-

dzaju ośrodki, organizacje itp.,

- nieoficjalne – rozumiane jako zdobywanie informacji, umiejętności, doświadczenia z różnych źródeł (rodzina, praca, proces samokształcenia).

Przytoczone powyżej dokumenty ukazują potrzebę wprowadzenia w życie strategii Lifelong Learning. Realizacja kształcenia ustawicznego jest szczególnie istotna w kontekście budowania świadomości ekologicznej, kształtowania sumienia ekologicznego. Edukacja środowiskowa powinna być nierozdzielnie wpisana w strategię Lifelong Learning. Coraz bardziej pogłębiający się kryzys ekologiczny może zostać zahamowany właśnie dzięki kształtowaniu się społeczeństwa opartego na wiedzy. Należy podkreślić, że już autorzy Raportu Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju „Nasza Wspólna Przyszłość” z 1987 roku zauważyli, że „środowisko jako takie nie istnieje w oderwaniu od ludzkich działań, ambicji i potrzeb. Próba jego ochrony z pominięciem spraw ludzi powoduje, że samo słowo środowisko brzmi naiwnie”. (Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju, 1991, s. 20.). Tak więc edukacja społeczeństwa jest jedyną szansą ochrony nieodnawialnych zasobów naszej planety.

WYJAŚNIENIE WYRAŻENIA „ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA”

W potocznym rozumieniu wyrażenie „świadomość ekologiczna” używane jest w ściśle określonym kontekście. Zazwyczaj ów kontekst odnosi się do oceny bądź wyrażenia opinii związanej z działaniami realizowanymi w środowisku społeczno- przyrodniczym. Takie ingerencje w obszar środowiska naturalnego często poddawane są krytyce przez osoby reprezentujące konkretne instytucje, bądź zabierają one w tej kwestii indywidualny głos. Chcąc wyjaśnić wyrażenie „świadomość ekologiczna”, warto przyjrzeć się jego pierwszemu elementowi, jakim jest termin „świadomość”. Niewątpliwie funkcjonuje on w powszechnym użyciu w wielu dyscyplinach naukowych. Na gruncie refleksji filozoficznej Antoni B. Stępień świadomość wyjaśnia jako „element konstytuujący człowieka, gdyż człowiek w swym bycie jest określony zasadniczo przez to, co wie, co sobie uświadamia, na co się świadomie decyduje, co świadomie wybiera”. (Stępień, 2001, s. 96–97). W definicji tej autor akcentuje wolność człowieka, która wyraża się m.in. w dokonywanych przez niego wyborach lub podejmowanych decyzjach. Oczywiście nasze czyste ludzkie decyzje mają istotne znaczenie w kontekście troski, jaką przejawiamy o dobro wspólne – środowisko spo-

łeczno-przyrodnicze.

Świadomość ekologiczna w ogólnym ujęciu określa wszelkie aktywności, jakie człowiek podejmował w minionych wiekach oraz realizuje współcześnie, a które to służą ochronie przyrody, zarówno obszarowej, jak i gatunkowej. Z pewnością tamtejsza forma świadomości ekologicznej była znacznie odmienna od współczesnej, a charakteryzowała się aspektem zdroworozsądkowym i incydentalnym. Znajomość reguł panujących w przyrodzie ludzie pozyskiwali z doświadczania jej lub z edukacji, która prowadzona była w rodzinach na zasadzie przekazu informacji. Incydentalny wymiar panującej w przeszłości świadomości ekologicznej wiązał się z refleksją nad stanem przyrody jedynie w kręgu środowiska lokalnego. Holistyczna ochrona środowiska naturalnego w wymiarze ponadlokalnym nie stanowiła większego zainteresowania. (Broda, Pluskiewicz, 1993, 16–17)

Zintensyfikowanie działań, mających na celu budzenie świadomości ekologicznej wśród jednostek, ma miejsce w drugiej połowie ubiegłego wieku. Wśród czynników, które przyczyniły się do formowania świadomości ekologicznej w społeczeństwach krajów rozwiniętych oraz ubogich, były poprawiający się poziom życia, globalizm oraz coraz to powszechniejszy dostęp do wiedzy o zagrożeniach środowiskowych. (Broda, Pluskiewicz, 1993, 16–17)

Wyrażenie „świadomość ekologiczna” wyjaśniane jest w literaturze przedmiotu dość często, a każda definicja kładzie nacisk na inne ważne elementy. Zdaniem A. Bieli świadomość ekologiczną warto postrzegać jako „stan refleksji nad relacją człowiek – środowisko przyrody, obejmującą ekosystemy naturalne oraz stworzone przez człowieka jako pole aktualnego lub potencjalnego działania i oddziaływania człowieka”. (Biela, 1993, s. 113.) Autor akcentuje w tym ujęciu relację, jaka występuje pomiędzy człowiekiem a środowiskiem, w kontekście profitów, jakie on może czerpać z jego zasobów.

T. Burger świadomość ekologiczną definiuje jako „zespół informacji i przekonań na temat środowiska naturalnego” oraz stwierdza, iż świadomość ekologiczna jest „postrzeganiem związków między stanem i charakterem środowiska naturalnego a warunkami i jakością życia człowieka”. (Burger, 2000, s. 7.) L. Tuszyńska zaznacza, iż o świadomości ekologicznej należy mówić w kontekście konstytuujących ją części, nastawień, emocji, które należą do zbioru wartości odnoszących się do środowiska przyrodniczego. (Tuszyńska, 2006, s. 7.) Wyjaśnienie wyrażenia „świadomość eko-

logiczna” pozwala wyróżnić główne rodzaje świadomości ekologicznej, które funkcjonują we współczesnym społeczeństwie. Przeanalizowanie zasadniczych cech poszczególnych rodzajów możliwe jest na podstawie relacji, jaka występuje między człowiekiem, a komponentami środowiska naturalnego.

Pierwszy rodzaj świadomości ekologicznej związany jest z nakazem, jaki człowiek dostał od Stwórcy w momencie kreacji świata. Człowiek jako wyróżniony spośród innych stworzeń otrzymał prawo do zarządzania poszczególnymi elementami środowiska. Wyrażone zostało to w pierwszym rozdziale Księgi Rodzaju: „Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym, nad bydłem, nad całą ziemią i nad wszelkim zwierzęciem naziemnym” (Księga Rodzaju 1, 26–27). Ten rodzaj świadomości ekologicznej funkcjonował dość powszechnie w różnych społeczeństwach. Wiązało się to z korzystaniem z zasobów środowiska naturalnego, często w sposób nieumiarkowany, co w perspektywie skutkowało różnymi deficytami. (Broda, Pluskiewicz, s. 20–21)

Drugi rodzaj świadomości ekologicznej również ma swoje źródło w interpretacji słów zaczerpniętych z trzeciego rozdziału Księgi Rodzaju: „przeklęta niech będzie ziemia z twego powodu: w trudzie będziesz zdobywał od niej pożywienie dla siebie po wszystkie dni twego życia” (Księga Rodzaju 3, 17–18). Ten rodzaj świadomości ekologicznej pokazuje, iż bezwzględne panowanie człowieka nad światem przyrody zostaje zastąpione poprzez pracę, a eksploatawanie zasobów środowiska zostaje ograniczone. Praca w tym rodzaju świadomości ekologicznej stanowi „pomost” łączący człowieka z przyrodą. Człowiek korzystał z zasobów, jakimi dysponuje środowisko, w celu dalszego rozwoju swojej osoby. Jednak przyroda zaczęła wyznaczać granice działalności człowieka, tymi granicami były możliwości przekształcania jej zgodnie z potrzebami. Z pomocą przyrody ludzie się rozwijali i przekształcali środowisko naturalne i społeczne. (Broda, Pluskiewicz, s. 21–22)

Kolejny rodzaj świadomości ekologicznej określane jest mianem konserwacyjnego. Charakteryzuje się on postawą zwaną konserwacyjną, która ma na celu takie egzystowanie człowieka w areale środowiska naturalnego, aby zostało ono naruszone lub modyfikowane w sposób możliwie jak najmniejszy. Postawa konserwacyjna wytworzyła się na podstawie rozprzestrzeniania się działalności człowieka w środowisku naturalnym. Nie trzeba rezygnować z potrzeb i produkcji, ale powinno się je prowadzić w sposób, który ograniczy szybkie zużywanie dóbr przyrody, pozwalając

na zachowanie ich dla przyszłych pokoleń. (Broda, Pluskiewicz, s. 22–23)

Ostatni przytoczony rodzaj świadomości ekologicznej związany jest z kierunkiem ideologicznym nazwanym zegizmem. Do kluczowych założeń tej ideologii należy powstrzymywanie rozwoju w dziedzinie techniki, urbanizacji, badań naukowych po to, by nie dopuścić do dewastacji naturalnego środowiska, a tym samym i zagłady człowieka. (Broda, Pluskiewicz, s. 23.)

Badania kulturoznawcze i etnograficzne zgłębiające wiedzę o cywilizacjach globu ziemskiego pozwalają sformułować wniosek, iż myśl o jedności świata nie jest im obojętna. Zatem szacunek i koegzystencja człowieka z przyrodą skutkuje ładem i harmonią wśród wszystkich komponentów porządku przyrodniczego. Pozytywne ustosunkowanie się do takiej postawy wyznacza następny rodzaj świadomości ekologicznej, tzw. franciszkański. Można go odnaleźć, analizując żywot św. Franciszka z Asyżu, który cechował się atencją i miłością w stosunku do przedstawicieli świata przyrody. Wzór, jaki nakreślił św. Franciszek poprzez swoją postawę, staje się często inspiracją dla organizacji, którym troska o człowieka i przyrodę nie jest obojętna. (Broda, Pluskiewicz, s. 23–24)

Wyszczególnione i scharakteryzowane rodzaje świadomości ekologicznej, jakie można odnaleźć we współczesnym społeczeństwie, kreślą z jednej strony ciągłą potrzebę uniezależnienia się człowieka od przyrody, a z drugiej strony wskazują na zmianę jego myślenia w tej kwestii. Powodem tych transformacji w jednostronnej relacji jest fakt, iż zarówno ludzie, jak i przyroda są częścią środowiska. Uznanie tej prawdy przyczyni się do podejmowania właściwych decyzji, które mogą wpływać na stan i jakość szeroko pojętego środowiska społeczno-przyrodniczego.

ZALEŻNOŚĆ ŚWIADOMOŚCI EKOLOGICZNEJ OD EDUKACJI ŚRODOWISKOWEJ

Z badań nad stanem i jakością posiadanej przez respondentów świadomości ekologicznej można wyciągnąć wniosek, iż jest ona w wielu przypadkach czysto intuicyjna i powierzchowna (Instytut na rzecz Ekorozwoju). Wynika to z różnych przyczyn, do których należą m.in. brak rzetelnie prowadzonej edukacji środowiskowej lub ekologicznej na wszystkich etapach kształcenia. Trend ten powoli zaczyna się zmieniać na korzyść wdrażanych postaw prośrodowiskowych, a powodem tego jest niewątpliwie fakt, iż działania chroniące środowisko stają się z jednej strony wynikiem

implementacji obowiązujących w Polsce przepisów, a z drugiej indywidualną potrzebą. O konieczności przejawiania troski o środowisko społeczno-przyrodnicze sygnalizują media, problem ten uwzględniany jest również podczas poszczególnych etapów kształcenia.

Proces, jakim jest edukacja środowiskowa, odgrywa kluczowe role w budzeniu świadomości ekologicznej. Za jej pomocą człowiek uzmysławia sobie konieczność właściwej koegzystencji z innymi komponentami, jakie tworzą areał przyrodniczy. Zatem postawy kształtowane są za sprawą wychowania z uwzględnieniem tej formy edukacji. Najogólniej przez edukację środowiskową należy rozumieć wychowanie i formowanie człowieka po to, aby poprzez swoje zachowanie i oddziaływanie nie przyczyniał się do niszczenia środowiska. (Klimska, 2010, s. 228.) Wśród treści, jakie uwzględnia edukacja środowiskowa, w tym przede wszystkim ekologiczna, można wyszczególnić kilka kluczowych:

- przybliżanie zależności, jakie występują pomiędzy środowiskiem a jego użytkownikami,
- sygnalizowanie zasadności ochrony biosfery i antroposfery,
- uwrażliwianie człowieka na związki przyczynowo-skutkowe w jego działalności w środowisku,
- uzmysławianie potrzeby troski o środowisko lokalne i globalne. (Frątczak, 1995, s. 160.)

Realizowanie procesu edukacji środowiskowej, który odwołuje się do pedagogiczno-wychowawczych działań, odbywa się w dwóch formach. Pierwsza skupia się na wprowadzaniu treści ekologicznych za pomocą formalnego kształcenia dzieci i młodzieży. Proces edukacji ekologicznej ma miejsce od przedszkola do szkół średnich, a nawet podczas toku studiów wyższych. Druga forma kształtowania postaw prośrodowiskowych związana jest z edukacją nieformalną, która prowadzona jest za pomocą środków masowego przekazu lub dowolnych metod kształcenia indywidualnego czy grupowego. Nieformalną edukację środowiskową stymulują również działania realizowane przez liczne organizacje pozarządowe, parki narodowe, ogrody zoologiczne i botaniczne, terenowe oddziały Lasów Państwowych czy wewnętrzne aktywności poszczególnych jednostek, którym troska o środowisko nie jest obojętna. (Klimski, 2010, s. 237–238) Proces formowania świadomości ekologicznej prowadzony z uwzględnieniem metod formalnej edukacji środowiskowej przyczynia się do uwrażliwiania już najmłodszych ludzi na funkcję, jaką każdy człowiek pełni w środowi-

sku. Kształtowane są w nich odpowiednie postawy i nastawienia wobec przyrody oraz drugiego człowieka będącego częścią środowiska. Realizacja zagadnień edukacji środowiskowej musi uwzględniać wiek i poziom możliwości absorbowania wiedzy, dlatego powinna się ona odbywać z wykorzystaniem przemyślanych programów edukacyjnych. O stopniu i tempie przyswojenia wiedzy z zakresu problematyki ekologicznej decyduje również wdrażanie informacji teoretycznych w praktykę dnia codziennego. Uznanie takich przedsięwzięć „przyczyni się do większej aktywności i zaangażowania młodych ludzi w wyrabianie nawyków przyjaznych środowisku”. (Klimska, Klimski, 2009, s. 125.)

Edukacja środowiskowa kształtuje świadomość ekologiczną również ludzi dorosłych. Trwa ona przez całe życie i, jak zauważają P. Domarecki i W. Tyburski, jest to „proces nabywania wiedzy oraz kształtowania się postaw, wartości i umiejętności na podstawie oraz w wyniku kumulowanych doświadczeń edukacyjno-korekcyjnego wpływu otoczenia (rodzinnego, sąsiedzkiego, zawodowego, rekreacyjnego, rynkowego), a także informacyjno-perswazyjnego oddziaływania rozmaitych instytucji kulturalnych oraz drukowanych, audialnych, audiowizualnych i elektronicznych środków masowego komunikowania”. (Domarecki, Tyburski, 2011, s. 252.)

DZIAŁANIA NA RZECZ EDUKACJI ŚRODOWISKOWEJ PROWADZONE PRZEZ MINISTERSTWO ŚRODOWISKA

Edukacja środowiskowa prowadzona w zakresie formalnym lub nieformalnym coraz częściej przybiera kluczową rolę w wychowaniu uwzględniającym środowisko przyrodnicze. Buduje świadomość ekologiczną, co w perspektywie czasu pozwala wprowadzać nowe zachowania społeczne, które nie są obojętne na problematykę dobra wspólnego, jakim jest dla człowieka środowisko społeczno-przyrodnicze. Wzrastający poziom świadomości ekologicznej u poszczególnych ludzi formułuje nową jakość życia, która zostaje wyrażona w tzw. kulturze ekologicznej. Jest to szczególnie ważne dla ludzi, którzy w kulturze są zakorzenieni. (Klimska, 2010, s. 311.)

W celu pogłębiania świadomości ekologicznej dzieci, młodzieży oraz dorosłych Ministerstwo Środowiska podejmuje szereg inicjatyw, do których należą m.in.: liczne kampanie społeczne oraz badania społeczne. Ich zadanie polega na wskazaniu działań, mających na względzie ochronę przyrody zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Jednym z kluczowych projektów prowadzonych przez powyższy resort jest coroczne

„Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski”. Program weryfikacji świadomości ekologicznej oraz zachowań prośrodowiskowych Polaków został zainicjowany w 2011 roku i bada następujące obszary:

- gospodarka odpadami,
- zmiany klimatu,
- ochrona środowiska,
- racjonalne wykorzystanie energii,
- zachowania konsumenckie,
- stosunek do ekologii.

W najnowszym badaniu z 2013 roku brała udział reprezentatywna próba 1000 mieszkańców Polski w wieku 15. i więcej lat. Świadomość ekologiczna rozumiana jest jako „stopień, w jakim mieszkańcy interesują się tematem środowiska naturalnego i jego ochrony, jakie są ich przekonania na temat degradacji środowiska oraz jaką mają wiedzę o możliwych działaniach wspierających ochronę”. (Raport PBS przygotowany dla Ministerstwa Środowiska, 2013, s. 5.) Z kolei zachowania ekologiczne oznaczają „działania pozytywnie wpływające na stan środowiska naturalnego, mogące być podjęte przez każdego człowieka”. (Raport PBS przygotowany dla Ministerstwa Środowiska, 2013, s. 5.) Do kluczowych wniosków z badania należy fakt wysokiego poczucia indywidualnego wpływu oraz odpowiedzialności za stan środowiska naturalnego respondentów. Osoby, które podejmują samodzielne działania prośrodowiskowe, są bardziej przekonane o swojej sprawczości oraz pozytywnym wpływie indywidualnych działań na środowisko. Motywacja do inicjatywy wynika głównie z troski o zdrowie człowieka oraz przyszłe pokolenia. Chociaż większość respondentów ma świadomość problemów środowiska naturalnego, to jednak tylko dla co dziesiątej badanej osoby ochrona przyrody stanowi ważne wyzwanie dla Polski. Badana grupa swoją wiedzę czerpie głównie z mediów, $\frac{3}{4}$ ankietowanych nigdy nie szukało dodatkowych informacji na temat stanu oraz możliwości ochrony środowiska np. w urzędach czy Biuletynie Informacji Publicznej. Z kolei do najbardziej popularnych zachowań konsumenckich należy zaliczyć chodzenie na zakupy z torbami wielokrotnego użytku. Co piąty badany nie zwraca uwagi na oznaczenia ekologiczne na kupowanych produktach. Niepokój może jednak budzić fakt, że działania na rzecz ochrony środowiska podejmowane są zazwyczaj przy okazji. Do priorytetów należą przede wszystkim kwestie finansowe, a jeśli dodatkowo dzia-

łania mają pozytywny wpływ na ekosystemy, zasoby naturalne, to jest to sprawa drugorzędna. Niestety, wśród respondentów nadal największą popularnością cieszą się działania, rozwiązania na rzecz ochrony środowiska, które nie wymagają zwiększonego nakładu pracy, czasu czy też pieniędzy. (Raport PBS przygotowany dla Ministerstwa Środowiska, 2013, s. 10 –20)

Oprócz badań trackingowych Ministerstwo Środowiska prowadzi projekt na szeroką skalę, jakim jest edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju (EZR), która jest pojęciem szerszym niż edukacja przyrodnicza czy edukacja środowiskowa. „Idea edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju jest dążenie do osiągnięcia równowagi pomiędzy społecznym i ekonomicznym dobrem oraz kulturą, tradycją i ochroną zasobów naturalnych Ziemi. EZR podkreśla potrzebę respektowania godności ludzkiej, poszanowania różnorodności, ochrony środowiska naturalnego i zasobów naszej planety”. (Raport PBS przygotowany dla Ministerstwa Środowiska, 2012, s. 3.) Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju jest procesem, który trwa całe życie – od najmłodszych lat, poprzez kształcenie wyższe oraz osób dorosłych, i przekracza ramy edukacji formalnej. Powinna ona przenikać do programów nauczania na wszystkich poziomach kształcenia. Zainicjowany przez Ministerstwo Środowiska projekt wynika ze Strategii Europejskiej Komisji Gospodarczej Organizacji Narodów Zjednoczonych przyjętej w 2005 roku w Wilnie. Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju powinna realizować następujące cele:

- „kształtowanie pełnej świadomości i budzenie zainteresowania społeczeństwa wzajemnie powiązаныmi kwestiami ekonomicznymi, społecznymi, politycznymi i ekologicznymi,
- umożliwienie każdemu człowiekowi zdobywania wiedzy i umiejętności niezbędnych do poprawy stanu środowiska,
- tworzenie nowych wzorców zachowań, kształtowanie postaw, wartości i przekonań jednostek, grup i społeczeństw, uwzględniających troskę o jakość środowiska”. (Europejska Komisja Gospodarcza Organizacji Narodów Zjednoczonych, 2008, s. 8.)

Należy podkreślić, że edukacja powinna obejmować całe społeczeństwo, wszystkie grupy wiekowe oraz zawodowe. EZR jest szerokim, kompleksowym, ciągle rozwijającym się pojęciem. Składają się na nie zagadnienia związane ze środowiskiem, gospodarką oraz społeczeństwem. „Poszerza ono pojęcie edukacji środowiskowej (ekologicznej), która musi się odnieść do coraz szerszego zakresu dziedzin związanych z rozwojem

EZR (ESD), wskazuje również na różne składniki rozwoju i wyznacza kierunki dla form kształcenia. Z tych względów edukacja środowiskowa powinna zostać przekształcona i uzupełniona o inne dziedziny nauczania w sposób zapewniający zintegrowane podejście do edukacji dla zrównoważonego rozwoju”. (Europejska Komisja Gospodarcza Organizacji Narodów Zjednoczonych, 2008, s. 8.)

Niezbędnym elementem edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju jest zmiana dotychczasowego sposobu myślenia o przekazywaniu wiedzy, które musi zostać poszerzone o metody aktywnego uczestnictwa. Definiowanie i rozwiązywanie problemów powinno być dopasowane do możliwości uczącego się. Istotny element stanowi korzystanie z takich metod jak m.in.: dyskusje, symulacje, drama, poszukiwanie wartości.

PODSUMOWANIE

Budowanie świadomości ekologicznej to proces złożony. W Polsce odbywa się ono głównie poprzez edukację formalną obejmującą wychowanie przedszkolne, szkoły podstawowe i ponadpodstawowe, szkolnictwo wyższe oraz edukację dorosłych. Z kolei do struktur nieformalnej edukacji można zaliczyć m.in.: instytucje i urzędy centralne, organizacje społeczne, środki masowego przekazu, Kościoły i Związki Wyznaniowe. Kształtowanie świadomości ekologicznej możliwe jest dzięki wspólnemu wysiłkowi wszystkich ludzi razem i każdego z osobna, który może być podejmowany w szkole, pracy, na kursach doszkalających czy podczas wypoczynku. Każdorazowe nasze „NIE” dla działań degradujących planetę wpływa na poprawę jakości naszego życia i zdrowia oraz zapewnia perspektywę egzystencji przyszłym pokoleniom.

REFERENCES

- Biela, A. (1993). Świadomość ekologiczna w ujęciu wielowymiarowym. w: M. R. Dudzińska, L. Pawłowski, Ochrona środowiska w nauczaniu i wychowaniu. Materiały II Ogólnopolskiej Konferencji (ss. 113–136). Lublin: Środkowo-Europejski Instytut Badań nad Środowiskiem.
- Broda, J., Pluskiewicz, W. (1993). Świadomość ekologiczna i wartościowanie przyrody. Gliwice: Habex-Universum
- Burger, T. (2005). Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego. Warszawa: Instytut Gospodarki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.

- Domarecki, P., Tyburski, W. (2011). Podstawy edukacji i kształtowania świadomości społecznej w duchu zrównoważonego rozwoju, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Klimska, A. (2010). Edukacja prośrodowiskowa jako czynnik budujący kulturę ekologiczną. w: E. Jarmoch, A.W. Świdorski, I.A. Trzpił, Bezpieczeństwo a wartości. Tom I Aspekty filozoficzne i edukacyjne (s. 307–312), Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Klimska, A. (2010). Tworzenie programów ekoedukacyjnych uwzględniających problematykę zmian klimatu. w: Zmiany klimatu a społeczeństwo, w: L. Karski, I. Grochowska, Zmiany klimatu a społeczeństwo (s. 227–234). Warszawa: C.H. Beck
- Klimska, A., Klimski, M. (2009). Edukacja ekologiczna w polskiej szkole, Olecko: Wydawnictwo Wszechnicy Mazurskiej.
- Klimski, M. (2010). Rola nieformalnej edukacji ekologicznej w kształtowaniu społecznej świadomości skutków zmian klimatu. w: L. Karski, I. Grochowska, Zmiany klimatu a społeczeństwo (s. 235–240). Warszawa: C.H. Beck.
- Majerska, J. (2010). Bo życie to ciągły rozwój, Poznań: Edustacja.pl Sp. z o.o.
- Stępień, A.B. (2001). Wstęp do filozofii. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
- Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju Raport, (1991). Nasza wspólna przyszłość, Warszawa: PWE.
- Tuszyńska, L. (2006). Edukacja ekologiczna dla nauczycieli i studentów. Warszawa: WSP-TWP.
- Wroczyński, R. (2003). Kształcenie ustawiczne. w: T. Pilch (red.) Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. Warszawa: Żak.

DOKUMENTY

- Commission of the European Communities (2000). A Memorandum on Lifelong Learning. Brussels, 30.10.2000 SEC(2000) 1832.
- Europejska Komisja Gospodarcza ONZ (2008). Strategia Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju, Pozyskano (6.04.2014) z <http://www.mos.gov.pl/g2/big/.../4f3f267429420f4dfcb32b98f1ac8605.pdf>
- Instytut na rzecz Ekorozwoju, Świadomość ekologiczna Polaków-raport 2009 r., Raport Badanie Świadomości ekologicznej Polaków 2010 ze

szczególnym uwzględnieniem energetyki przyjaznej środowisku, Pozyskano (5.04.2014) z <http://www.ine-isd.org.pl/lang/pl/page/raporty/id/40/>

Raport PBS przygotowany dla Ministerstwa Środowiska (2013). Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski Badanie trackingowe–pomiar: październik 2013, Pozyskano (3.04.2014) z https://www.mos.gov.pl/g2/big/2013_12/ee41d9c93bc700729faf03103120a38c.pdf

Raport PBS przygotowany dla Ministerstwa Środowiska (2012). Edukacja dla zrównoważonego rozwoju w opiniach nauczycieli (badanie jakościowe) – diagnoza sytuacji w zakresie realizacji edukacji dla zrównoważonego rozwoju przez nauczycieli wybranych szkół 2012, Pozyskano (7.04.2014) z http://www.mos.gov.pl/g2/big/2012_12/550ce6500d794c6d9450a971ba6da957.pdf